

KASZA GEORGINA

„Mitsoda élet az ilyen!” Péter Krisztina contra Szóke László

(Egy reformkori válóper története) ¹

AZ ELMŰLT ÉVTIZEDEKBEN a családtörténetet feldolgozó monográfiákban viszonylag kevés teret szenteltek a válásnak, a közelmúltban azonban a történelemtudományban is felerősödött az érdeklődés e kérdéskör iránt. Ennek köszönhetően ma már számos monografikus igényű feldolgozás olvasható a válás történetéről.²

A válóperek kutatását új megközelítések is segítették. A történetírás fragmentálódásával párhuzamosan megszületett mikrotörténelem nagy horderejű változást hozott, ugyanis a mikrotörténelmet művelők figyelme az „átlagemberekre” terelődött. A mikrotörténelem megjelenése jelzésértékű, hiszen a társadalomtörténet adott állapotával szembeni állásfoglalásként jött létre az 1970-es években. *„Alapelekként feltételezi, hogy a vizsgálat léptékének megválasztása hatással van a megismerésre, s a megismerési stratégiák szolgálatába állítható. A fényképezőlencse fókuszának változtatásával nemcsak növelhetjük vagy csökkenthetjük a keresőben megjelenő tárgy méreteit, de alakját és alkotóelemeinek szövedékét is megváltoztathatjuk (...) a vizsgálódás léptékének kérdése új megvilágításba kerülhetett a történelemtudományban is”*³ A mikrotörténelem így valójában a vizsgált tárgy mikroszintre helyezését, valamint az adatgyűjtés mikroszkopikus módját is jelenti. A részletes adatfeldolgozás segítségével megírt esettanulmány valójában „egyetlen helyi hatalmi nyaláb”, amelynek vizsgálatánál fontos szempont, hogy valójában hogyan is kapcsolódik a makrotörténelmi tendenciákhoz.

Ez az újfajta történetírás egy sajátos történetírói gyakorlatot is magával hozott. A mikrotörténelemnél a történészek tudatosan választanak új írásmódot műveik megírásánál. Az általuk feldolgozott és csatolt anyagok tö-

¹ Jelen tanulmány a szerző szakdolgozatának (ELTE BTK, témavezető: Mátay Mónika) átdolgozott, szerkesztett változata. E mostani változat kialakításához sok segítséget nyújtott dr. Hudi József, munkáját ezúton is köszönöm.

² A teljesség igénye nélkül csak néhány jelentősebb válástörténetet feldolgozó monográfiát említek; RODERICK 1980., 1991., OZMENT 1983., KINGDON 1991.; STONE 1992.; 1993;

³ REVEL 2000. 55.

mege bizonyítja a megfogalmazásuk objektivitását. Emellett „a mikro-történelem arra törekszik, hogy ne áldozza fel az egyedi elemeket a szélesebb általánosítások oltárán, s hangsúlyozza az egyéni életeket és eseményeket”⁴ „Az átlagember életének tényei, a viselkedést irányító normák, erkölcsi meggyőződések, hitbeli elvek feltárása a történetírói megismerés valami egészen új módját feltételezi, amely elűt mind a hagyományos — narratív — politikai eseménytörténettől, mind a strukturális és funkcionális összefüggéseket elemző társadalomtudományos történetírás gyakorlatától.”⁵ Fontos szempont, hogy a mikrotörténelemnél a kutató álláspontja a beszámoló fontos részét alkotja. Egy másik lényeges kérdés is felmerül, ez pedig az olvasó személye. „A történelem ugyanis szövegekben testesül meg, amelyek arra szolgálnak, hogy olvassák őket. Ha vannak is ezek közt olyanok, melyek 'belső használatra' készülnek, melyeket történészek egymásnak írnak, outputját a társadalom felé azok a szövegek alkotják, melyeknek nem történész olvasói akadnak. Az olvasó, mint mindenki más, saját mentális univerzumában él.”⁶

A mikrotörténelemmel egyidőben a fennálló társadalomtudományi megközelítések kritikájaként egy másik fontos irányzat is kikristályosodott: a mindennapi élet kutatása.⁷ Az *Alltagsgeschichte* „annak feltárására vállalkozik, hogy milyen módon lesz az ember egyszerre tárgya és alanya saját történelmének (...) Azt kell tehát bemutatnia vagy egyenesen bizonyítania, hogy a társadalmi kényszereket vagy ösztönzéseket miként észlelték és dolgozták fel érdekek, szükségletek, szorongások és remények formájában; egyáltalán hogyan keletkeznek ezek a folyamatok során. Másként fogalmazva: előtérbe kerülnek azok a formák, melyek révén az emberek 'kisajátították' — ezzel egyidejűleg át is formálták — 'saját' világukat”.⁸ Ezek figyelembe vétele szintén fontos a válóperek esetében.

A válóperek esetében a más területen már kevés újdonságot hozó statisztikai módszerek alkalmazásával is számos következtetést tudunk levonni. Táblázatokot készíthetünk arról, mennyi válópert bonyolítottak le az adott korszakban; vagy hány nő és hány férfi kezdeményezte a válást. Ezek a táblázatok mindenképp segítséget nyújtanak a válópereknél, s jól alátámasztják azokat a következtetéseket, amelyeket a perek mikroszintű vizsgálatával megfigyelhetünk. Az önálló adatbázis elkészítésével a narratív források kvantitatív megközelítése is lehetővé válik.⁹

Magyarországon a válás történetét feldolgozó átfogó munka még nem készült. A reformkori válóperek az első olyan tömegében fennmaradt forrás-

⁴ LEVI 2000. 142.

⁵ GYÁNI 1997. 157.

⁶ SZÍJÁRTÓ 1996. 179.

⁷ A mindennapi élet történetéről, mint kutatási irányzatról bővebben LÜDTKE 1995.

⁸ Alf Lüdtkéről, az *Alltagsgeschichte* vezéralakjáról GYÁNI 1997. 160.

⁹ A statisztikák elkészítéséhez segítséget nyújt: FAIRBURN 1999. 145–176., továbbá FLOUD 1984. 112–176.

sok, amelyek különböző szempontokból lehetővé teszik a válás vizsgálatát.¹⁰ Az 1790 előtt fennmaradt perek száma rendkívül kevés. Ebből arra lehetne következtetni, hogy régen sokkal több boldogabb házasság létezett, mint napjainkban. A házasság felbontásának azonban számos törvénytelen, informális útja létezett Magyarországon is. Így valószínűleg azoknak a házasságoknak a száma sokkal nagyobb volt, amelyből a felek menekülni szerettek volna.

A fennmaradt válóperek lehetőséget nyújtanak a válással szemben tanúsított társadalmi viselkedés vizsgálatára is. Az egyértelmű, hogy a válás intézményének elfogadása a 20. századi diskurzusban vált általánossá, de ennek a hosszú folyamatnak a kezdete már a 19. század elején is érzékelhető. Nagyon nehéz ennek a változásnak az okait megjelölni. Valószínűleg kapcsolatokat kell keresni a társadalmi, a gazdasági és a törvényi szabályzás alakulásai között. A válóperek segítségével vizsgálhatjuk a házasság intézményének változásait is. A reformkorban ezeknek az átalakulása nagyon jól nyomon követhetők. A perek tehát kitűnő kvantitatív és kvalitatív források a kor társadalmának elemzésére.

Egyetlen válóper elemzéséhez is elengedhetetlen a tágabb összefüggések keresése: esetünkben a Dunántúli Református Egyházkerület területén, illetve Veszprém vármegye területén előkerült perek ismerete. A vizsgálatnál elsősorban arra kerestünk választ, hogy a reformkorban mennyire gyakran fordult elő a válás, melyek voltak a válásnak az egyházi és világi szabályzás területén a legfontosabb jellemzői; a korabeli törvények milyen mozgásteret biztosítottak a válni szándékozó feleknek.¹¹

Megpróbáltuk az egyes válópereket olyan társadalmi kontextusba elhelyezni, amelyek megmutatják, hogy hogyan viszonyult a kor embere a váláshoz. A levéltári források alapján nyomon követtük a férfiak és nők közötti viszony alakulását is. Megvizsgáltuk, hogy hány nő és hány férfi kezdeményezte a válást; valamint azt, hogy ezt megelőzőleg milyen hosszú ideig voltak házasok a peres felek. Megvizsgáltuk azt is, hogy vajon kik és milyen megfontolásokból indítottak válópert, milyen síkon értelmezték a rossz és a jó házasságok közti különbségeket.

¹⁰ A válással kapcsolatos elemzéseket feldolgozó tanulmányok azonban készültek. Így többek közt HUDI 1997. 164–170.; KISS 1999. 41–59.; MELEGH 2000. 266–291.; NÉMETH 1999. 748–754., MÁTAY 2000. 244–274.

¹¹ Az egyházkerületi jegyzőkönyvek alapján az 1821–1848, a Veszprém vármegyei válópereknél pedig 1801–1848 közötti időszakról kapunk képet.

A VÁLÁSHOZ VEZETŐ ÚT MAGYARORSZÁGON

Legelőször a *válás jogi szabályozásának* változásait kell tisztáznunk. A protestánsok 1731-ig gyakorolhatták a házassági bíraskodást a Királyhágón innen. Az ekkor kiadott I. Carolina Resolutio a protestáns házasságok felbontása feletti ítélkezés jogát a római katolikus egyházi bíróságoknak adta át. A protestáns házasságokkal kapcsolatos pereket azonban elvileg továbbra is a protestáns egyház jog szerint tárgyalták.¹²

Ez a gyakorlat a XVIII. század vége felé — II. Józsefnek köszönhetően — gyökeresen megváltozott. Rendelkezéseiben kifejezésre jutatta az állami jog elsőbbségét a házassági jog területén is. Az 1786. március 6-án kelt pátens a polgári házasság eszményét fogalmazta meg.¹³ Ezt azzal magyarázták, hogy a házasság tulajdonképpen polgári szerződés, ezért szükséges annak állami szabályozása is. A házassági ügyekben való bíraskodást egységesen az állami bíróságok alá helyezték. A katolikusoknál a házasság felbontását továbbra sem engedélyezték. A pátens négy esetben adott lehetőséget a válásra a protestánsoknak: a házasságtörés, a hűtlen elhagyás, a házastárs elleni kegyetlenkedés esetén, valamint az engesztelhetetlen gyűlölség okán. Ez a rendelkezés a protestánsoknál minden változtatás nélkül tulajdonképpen 1894-ig érvényben maradt.

II. Lipót felfüggesztette II. József azon intézkedéseit, amelyek az egységes állami jog és állami bíraskodás megvalósítására törekedtek. Az 1790–1792. évi országgyűlés helyreállította a megsértett felekezeti jogokat, visszaállította a felekezeti bíraskodást.¹⁴ Ez az intézkedés hatalmas előrelépést jelentett a protestáns egyházak számára. A válással kapcsolatban is helyreállította a protestáns egyház jogát.¹⁵

A házassági eljárás az 1786-os pátens után az 1840: XV. törvénycikkelyben szabályozott szóbeli eljáráson alapult. Emellett egyes királyi rendeletek is érvényben voltak; az 1796. december 13-án és az 1803. december 20-án rendelet a házasságvédő ügyvéd kirendeléséről, az 1822. augusztus 6-án kelt rendelet a hivatalból való fellebbvitelről, békéltetésről és szembesítésről szólt.¹⁶

¹² BUCSAY 1980. 143.

¹³ A keresőlevelekben a válni akaró felek legtöbbször erre a pátensre és az 1790–92. évi országgyűlés törvényeire hivatkoznak: „Minthogy pedig a nagy emlékezetű II. József Császár és Király 1786^{dik} esztendei martius 6^{dik}airől költt és az 1791^{dik} Országos Törvény 26^{dik} Czikely is megerősítette Házassági Rendelések 57^{dik} és 58^{dik} Sphusai szerint a' meggyőzhetetlen és engesztelhetetlen elidegenedés úgy ugyan azon Felsőes Rendelés 55^{dik} Sphusa szerint a' Házasságtörés okairól fogva a Házasságok végképpen a kötelezés alól felbontani is megsemmisíteni” rendeltettek. Keresőlevél, 1812. H. I 10. Horváth István és Keresztury Juli válópere. VeML IV. 3. a. Polgári perek 1801–1848.

¹⁴ 1790. évi 26. törvénycikk helyreállította a protestáns egyházak jogait, s két protestáns válás közel egyenjogúvá vált a katolikus egyházzal. V. ö. MÁRKUS 1901. 169.

¹⁵ A válóperekről szóló 55. törvénycikket közli: MÁRKUS 1901. 197.

¹⁶ A királyi rendeletekre a válóperekben történtek utalások.

A válóperekkel kapcsolatos intézkedések nemcsak pátensek és országgyűlési törvények formájában születtek. Számos olyan bejegyzés található az egyházkerületi jegyzőkönyvekben, amelyek a papi békéltetések során felmerülő problémákra hívták fel a figyelmet. A válóperek lebonyolításához szükséges költségeket mindig a felperesnek kellett állnia.¹⁷ A perköltségek nagyobb összegekbe kerültek, így előfordult, hogy azokat nem tudták kifizetni. Ily esetben a Királyi Táblára, mint feljebbviteli fórumra a per mellé szabványos szegénységi bizonyítványt is csatolni kellett. Az egyházkerületi közgyűlés erre a lelkészek útján hívta fel a felek figyelmét.¹⁸ Az egyházi békéltetési eljárást egyházmegyei szinten is szabályozták. Például megkövetelték, hogy a békéltetési kísérletről kiadott bizonyáglevelet az egyházközségi előljárók nevében a prédikátor és a kurator írja alá, s az egyházközség pecsétjével hitelesítse.¹⁹

A VÁLÓPER ÚTJA A KERESŐLEVÉLTŐL A KIRÁLYI TÁBLÁIG

A válóperek a polgári peres anyagban maradtak fenn. A pereket elemezve tehát a polgári peres eljárási folyamatba is betekintést nyerhetünk.²⁰ A válóperes eljárás a keresőlevél, vagy keresetlevél benyújtásával kezdődött, amelyeket a felperes, a sértett fél írt. Tartalmazta, hogy ki, mit, milyen jogon követel. Ebben a válasra való jogalapot a törvényekre való hivatkozással kellett közölni. Minél több törvényre hivatkozott valaki, annál inkább meg tudta alapozni a keresetét. Ezek a keresőlevelek személyes hangvételűek; sokat elárultak a házasságban élők személyiségéről, gondolkodásáról, és magáról a házasságról is. A keresőleveleket a felperes saját kezűleg írta. Így a leírt gondolatok, s problémák a felperes saját problémái voltak. A helyi prédikátor csak ritkán nyújtott segítséget a keresetlevelek megírásában: abban az esetben, ha az érintett nem tudott írni.²¹ A keresőlevél több példány-

¹⁷ A legtöbb válópemnél mellékelve feltüntették a perköltségeket is. „Perköltségek: 1. A Per Relatiója Taxája 2 Florint] 2. A C. alatti Vizsgálat Taxája 3 Florint] 3. A C. alatti Tamuk napszáma 3. 30 Florint] 4. Ugyan azon C. alatti Vizsgálat authenticatioja Taxája 2 Florint]”. 1812. H. I. 10. Horváth István és Keresztury Juli válópere, VeML, IV. 3. a. Polgári perek, 1801-1848.

¹⁸ 1842. évi februári őrségi egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyve, No. 3.

¹⁹ 1841. évi februári veszprémi egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyve, No. 80.

²⁰ A részletesen vizsgált válóperes esetek nagy része mezővárosokban történt. A mezőváros a reformkorban sajátos jogállású településként értelmezhető. Azokat a „városokat” tekintették mezővárosnak, amelyek bizonyos kiváltságokat szereztek. A mezőváros általában megőrizte agrárjellegét, de jelentősebb piacközponti szerepet is betöltöttek, vagy bizonyos esetekben egyben egyházközpontok is voltak (pl. Veszprém). A válóperek esetében az eljárás különbözik a szabad királyi városoktól. Ezt elsősorban a papi békéltetésekre értem.

²¹ A helyi prédikátor által írt és fogalmazott keresőlevelek maradtak fenn. *Palotai Anna és Szűts Sára* kérelmét egyértelműen a helyi prédikátor írta. 1843. évi egyházkerületi közgyűlés No. 36.

ban készült; beadták az egyházmegyei közgyűlésre, s a vármegye polgári törvényészékére is.²²

Mátyus Jánosné keresetlevele pl. élénken megvilágítja a házastársak viszonyát. Férjéről szólva írja: „Soha engemet asztallal nem kínált; sőt ha mondták néki, kínáld már feleségedet, azt szokta mondani: Van már esze. Egy estve, mécsvilágnál, könyvből imádkozván, férjem hogy bejött egyszer sem szólt hozzám, előttem a világot elfújta. Valahonnét a'hányszor hazajött eleibe kimentem, hogy tsak egy tekintetet nyerhetnék tőle: soha reám nem nézett... Ruháját ha rajta igazgattam, vagy tsinogattam; félre fordult bosszúsan tőlem... Velem Templomba soha nem ment. 21 hét alatti Velem laktába, sem Húsvétbe, sem Pünkösztbe, a' szent Vatsorával nem élt. Soha feleségének nem mondott, néném asszonyi névvel csúfolt... Azt mondogatta: menésem, beszédem, szagom sem olyan, mint másé. Melyre midőn mondván: ha szagom nem szenvedheti, menésem nem kedvelheti, beszédem nem halgathattya: Minekis fekszik ágyamba? Felelte: Ha én is tsak úgy köllnék neked, mint te köllesz nekem: eddig, régen, tudja, hogyan volnánk...”²³

A keresőlevelekből nemcsak a válás konkrét okai derültek ki, hanem a házasság éve alatt elszenvedett megaláztatások, sérelmek is. A keresőlevelek sok életrajzi adatot tartalmaztak: a házasfelek származási helyét, illetve lakóhelyét, a házasság megkötésének időpontját, a gyerekek számát, valamint a válni szándékozók foglalkozását is. Az egyházkerületi közgyűlésekből előkerült keresőlevelek megfogalmazása különbözött a polgári perekhez csatolt keresőlevelektől. Személyesebb hangvételük miatt érdekesebb, használhatóbb források. A keresőlevelek többségét a felperesek személyesen írták, de a polgári pereknél sűrűn előfordult, hogy az alispáni hivatal átiratában maradtak csak fenn.

Az egyházkerületi jegyzőkönyvek esetében a keresőlevélhez egy olyan folyamodványt is csatoltak, amelyben a válás megkezdéséhez szükséges papi békéltetéshez, „öszvebékéltetési próbához” kértek segítséget.²⁴

Az idézés legtöbbször a keresőlevél másolatával történt. A kiküldött járási szolgabíró közölte az alperessel, hogy az ítéletet az ő beleegyezése nélkül is meghozzák. Az idézés megtörténtéről a felperes bizonyáglevelet kapott, amely az idézés szabályszerűségéről is tanúsította.

A keresőlevelek benyújtása után következett a *papi békéltetés*. Ennek sikerelensége esetén megindult az elválasztási procedúra, amely rendkívül bonyolult, és hosszadalmas folyamat volt. Nagyon sok válóper akár több évig is elhúzódott, mire a válást kimondták. Ezeket a hosszúra nyúlt peres eljárásokat nagyon sokban hátráltatta az, hogy a reformátusok esetében a papi

²² Az egyházkerületi, illetve az egyházmegyei közgyűlések jegyzőkönyveiből kikeresve nagyon sok keresőlevél előkerült. A polgári per részeként pedig valamennyi permél megtalálható volt.

²³ Öregszőnyi Mátyus Jánosné keresetlevele. 1844. évi tavaszi közgyűlés, No. 14.

²⁴ 1845. évi szeptemberi egyházkerületi közgyűlés No. 11. Lampert János és Gyenese Julianna válópere.

békéltetéseket háromszor végezték el: először a helyi prédikátor előtt, majd az egyházmegyei közgyűlés, végül pedig az egyházkerületi közgyűlés színe előtt.²⁵ A helyi papi békéltetéseknel a „viszátkodó” felek a prédikátor elé járultak, aki megpróbálta a házasságot fenntartani, s a feleket kibékíteni. Erről a helyi prédikátor kiadott egy „bizonyosságlevelet”, amellyel tudták bizonyítani, hogy a papi békéltetés megtörtént.

Az említett egyházi közgyűlések minden évben az előre megadott helyen, és időpontban zajlottak le. A válni szándékozó feleknek nagyon sokszor és sokat kellett volna utazniuk, hogy a papi békéltetésről szóló igazolásokkal végül az illetékes vármegyei bíróságához fordulhassanak. Megkönynyítve a feladatot az egyházkerület tanácsnokokat küldött ki, akik elvégezték a békéltetést, s jelentést tettek az egyházkerületnek: Pap István és Pap Gábor egyházkerületi tanácsnokokat pl. az 1845. június 16-án Révkomáromban tartott egyházkerületi közgyűlésen bízták meg Sipos Péter és Simon Éva „csöndes házassági életre” történő visszavezetésével, megbízásuknak azonban csak jóval később tettek eleget. 1847. március 25-én Veszprémben kelt jelentésükben eljárásuk sikertelenségéről számoltak be a közgyűlésnek.²⁶

Előfordult, hogy a háromszori békéltetés hamar lezajlott.²⁷ A két kivétellel magyarul írt papi békéltetési bizonyítványok tartalmilag és formailag is hasonlóak voltak. Példaként egy kenesei bizonyosságlevelet idézünk:

*„Nagytiszteletű egyházvidéki tanácsszék!
Miután kenesei adozó jobbágy, Hajda József és az őt hitetlenül elhagyott neje, Maroti Éva visszás házások összebékéltetésükbe – mint az egyes alatti bizonyítvány is tanúsítja – a kenesei egyház presbyteriuma haszuntalanul fáradozott volna: bizodalom teljes tisztelettel kérem a Nagytiszteletű egyházvidéki tanácsszéket; méltóztasson részéről is, a fent nevezett visszás házások összebékéltetésüket egy kebeléből kinevezendő küldöttség által hadhatosan megmegkísérteni, – s az eredményről szokott bizonyítványt kiadni. – Méjj tisztelettel maradván a Nagytiszteletű egyházvidék tanácsszéknek
Szilasbalháson Február 28^{án} 1844.*

*alázatos szolgálója
Perey János kenesei lelkész.”²⁸*

²⁵A debreceni válóperek esetében csak egyszeri papi békéltetések voltak. Az egyházmegyei, s az egyházkerületi békéltetésekre nincs adat. MÁTAY 2000. 244–274.

²⁶1847. évi júniusi egyházkerületi közgyűlés No. 101.

²⁷Ilyen volt például „Házasságválasztó Pöre Agilis Ifjú Bernáth Ferentz szenkirályszabadjai lakosnak, mint felperes félnek, Kálmán Örszébet, Szentgálon lakozó alperes fél ellen.” Ők a helyi prédikátor elé 1823. okt. 6-án járult, míg az egyházkerületi igazolást pedig már 1824 májusában kézhez kapták. 1825. B. V. 72. Bernáth Ferenc és Kálmán Erzsébet válópere, VeML, IV. 3. a. Polgári perek 1801–1848.

²⁸1844. tavaszi egyházkerületi közgyűlés No. 13.

Miután a felek megkapták a sikertelen papi békéltetésről szóló bizonyágleveleket, ügyük a vármegyei törvényszékek elé került. A felperes és az alperes mellé is kirendeltek egy-egy ügyvédet, de a házasság védelmében mindig megszólalt egy harmadik ún. házasságvédő ügyvéd is. Az ügyvédek szerepe a reformkori peres eljárásokban egyre nagyobb hangsúlyt kapott. A „kapós”, jó retorikai képességekkel megáldott, tapasztalt ügyvédek számos válóperes ügyben szerepet kaptak. Rátermettségük fontos volt, hiszen a legtöbb per vagyoni osztozkodással járt, komoly értékek sorsát dönthették el.²⁹

A per folyamán keletkezett pertesthez csatolt mellékletek legfontosabb része a tanúvallomás volt. Ez minden válópernél szerepelt. Egyes esetekben kevés tanú is elegendőnek bizonyult, máskor több tucat tanút is felsorakoztattak. Nem véletlenül, hiszen a tanúvallomások a perekben a legfontosabb bizonyítékok közé tartoztak. Alátámasztották, vagy megcáfolták a keresőlevélben elhangzott vádakot, de megesett, hogy teljesen más szemszögből láttatták az eseményeket. A tanúvallomások elején mindig felsorolták azt a pár kérdést, amelyekre a tanúknak válaszolniuk kellett:

„1^{sz}: Ismervén a tanú a Pápán lakó Horváth Istvánt, vallya meg, igaz é, hogy ennek felesége, Keresztury Julianna egy vesztegető, és nem hogy szerző, sőt pazarló személy volt?

2^{ik}: Igaz é, hogy azon házatskáját is, melly Horváth Istvánnak vagyon, éppen nem az ő rossz felesége, hanem egyedül maga Horváth István ugy szerezte, hogy lovát, tehenét, marháját, egyszóval minden eladhatóját eladta, ősi jussába járó pénzét is arra fordította, 's földre nyomtatni járván, úgy keresgette össze ezt a' pénzt a' mellyen házát szerezte?

3^{ik}: Igaz é, hogy Keresztury Juli mindent elvitt a' háztól a' mit tsak lehetett a' midőn férjét elhagyta?”³⁰

A tanúk elsősorban a családhoz közel álló rokonok, szomszédok voltak. Abban az esetben viszont, amikor az egyik felet házasságtöréssel vádolták; megszólaltatták azt is, akivel a vádlott fél a hűtlenkedést elkövette. A tanúk vallomásai a keresőlevélhez hasonlóan rendkívül személyesek volt. Mindig valamelyik fél mellett szóltak, miközben a másik fél álláspontját és bizonyítékait megkérdőjelezték.

A tanúk meghallgatása a per kezdetén a vármegyei törvényszékek által kiküldött jegyző, vagy alispán színe előtt történt. A válóper folyamán, a bírói meghatalmazásnak megfelelően, kiküldött vármegyei tisztségviselőkkel erősítették meg a tanúvallomásokat. Így a vallomások felvétele is nagyon

²⁹ Az ügyvédek szerepéről, munkájáról a reformkorban több munka is készült. Az ügyvédi munka és a joggyakorlat reformkori átalakulásával foglalkozik például TÓTH 1848., VINKLER 1927.

³⁰ 1812. H. I. 10 Horváth István és Keresztury Juli válópere, E. melléklet tanúvallomások.

sok időt vett igénybe, valamint ennek a költségét is a felperesnek kellett fizetnie.

A pertesthez számos fontos mellékletet csatoltak. Bántalmazás esetén orvosi igazolást, látletet készítettek; a házasságon kívüli kapcsolatból származó gyermek törvénytelen születését anyakönyvi kivonattal bizonyították. Csatolták a válóperhez annak bizonyítását, ha valamelyik fél ellen büntetőper folyt. Előkerültek olyan feljegyzések is, melyek a házastársak anyagi helyzetére vonatkoztak. A periratokból sokrétű információ állhat a kutató rendelkezésére.

Említettem, hogy a vármegyei bíróságon három ügyvéd szerepelt; egy a felperes, egy az alperes védőjeként, valamint egy harmadik, aki a házasság védőügyvédeként. A per maga először az ügyvédek felszólalásával foglalkozott. A válóper több szakaszra oszlott, a vármegyei bíróság az adott pert tárgyalva többször is összeült. Mindig előre meghatározták, hogy melyik az a kérdés, melyre mindig visszatérnek. Emiatt a perlekedés elnyúlt, bár természetesen volt olyan per is, amelyben az ítéletet a vármegyei törvényszék nagyon hamar meghozta.³¹ A bíróságon a válni szándékozó feleket legtöbbször még egyszer békülésre szólították fel. A vármegyei törvényszékek elsőfokon hozták meg az ítéletet.

Az elsőfokú ítélet fellebbezés esetén a Királyi Táblához került. A Királyi Tábla túlterheltsége miatt a válóper akár évekig is vizsgálatlanul maradt, így az ítélet meghozatala sokszor évekbe került, amíg a végső döntés a vármegyei bírósághoz visszakerült.³² Elsőfokon Veszprém vármegye területén valamennyi per esetében engedélyezték a válást. A Királyi Tábla ítéletét a válóperes anyaghoz csak nagyon ritkán csatolták, amiből arra következtethetünk, hogy kevesen éltek fellebbezési jogukkal.

A válóperes eljárás átlagosan hat évig tartott, amíg elsőfokon kimondták a válást. A polgári peres eljárás tehát hosszú folyamat volt. Mindezek mellett bonyolult. Az átlagemberek gyakran elveszthettek a peres eljárás útvesztőjébe.³³

A magyar népi jogszokások között a válásra csak nagyon kevés példa maradt. A fennmaradt jogszokásokon keresztül megállapítható, hogy a házasságtörés megítélése, amely a XIX. század első felében is a leggyakoribb válóoknak számított, a parasztságnál is eltérő volt. Az bizonyos, hogy a közvélemény hajlamosabb volt elítélni a „félrelépő” asszonyt, mint a férfit. A férfiaknál azonban erősebben működött a társadalmi ellenőrzés, ha férj iszá-

³¹ 1839. január 21-én vették fel a per a Veszprém Vármegyei Törvényszékén, és 1839. március 5-én már ítéletet hirdettek. 1839. L. III. 36. László Sára és Laki János válópere.

³² A Királyi Tábla ítéletét általában 3–4 éven belül hirdették ki, de előfordult, hogy jóval később. Az egyik pert 1820-ban vették fel a per a vármegyei törvényszékén, 1824-ben hozták az ítéletet, melyet megfellebbeztek. Csak 1839-ben hirdették ki a Királyi Tábla ítéletét. 1820. R. II. 32. Rétesi Mária és Kosi Mihály válópere.

³³ A polgári peres eljárásról ECKHARDT 2000. 341–343.

kos és dologtalan volt. A régen *háztűzrontásnak* is nevezett házasságtörés ellenkezett a házasságkötésnél az esküvel megerősített és vállalt kötelezettségekkel. Az egyházi jegyzőkönyvekből az is kiderül, hogy a hűtlen felet nagyon gyakran büntették vesszőzésre, vagy pellengérré állítva nyilvánosan megszégyenítették.³⁴ Léteztek olyan területek, ahol azonban sokkal lazább erkölcsök uralkodtak.

A formális váláson kívül léteztek olyan szokások is, amelyek szintén a házasság felbontásáról tanúskodtak. Ezekre természetesen nagyon nehéz bizonyítást találni.³⁵ Válásra a XVIII–XIX. században még ritkán került sor: 1836–1880 között ezer lakosra csak 0,07 válás jutott.³⁶

A válással kapcsolatos kutatás két irányból közelíthető meg. Mivel a reformkorban a bizonyos fokig a protestáns egyházak kezében volt a válóper lebonyolítása, ezért egyik lehetőség az egyházmegyei és egyházkerületi közgyűlések jegyzőkönyveinek feltárása. A másik lehetőség a vármegyei polgári perek tanulmányozása.

A református közgyűlések szűkszavúan tárgyalják a házastársi konfliktusokat, a bejegyzések ugyanakkor kvantitatív módszerekkel könnyen feldolgozhatók. A közgyűlések esetében a keresőlevél és a papi békéltetés alapján lehet vizsgálódni, míg a polgári perek részletessége (tanúvallomások, anyakönyvi kivonatok stb. megléte) miatt átfogó képet rajzolhatunk a válóper menetéről, a per résztvevőinek életviszonyairól.

Az elemzést ellősorban a Dunántúli Református Egyházkerület, illetve egyes egyházmegyék fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyvei alapján végeztem el, de felhasználtam a Veszprém vármegye területén fennmaradt polgári pereket is.³⁷ A válópereket elemezve színesebb képet kaphatunk a korabeli válásokról. *„A fennmaradt perek rendkívüli esetekről tudósítanak. A deviáns magatartásformák azonban pontosan jelzik az adott társadalmi rend tűrőképességét, a betartandó morális normák érvényességi körét.”*³⁸ Ű

A válások száma a reformkorban nagyon kevés volt. A Dunántúli református Egyházkerület területén összesen 132 egyházkerületi békéltetés ma-

³⁴ TÁRKÁNY 1981. 272.

³⁵ Természetesen Magyarországon is nagyon gyakran előfordult, hogy az egyik házastársi fél elhagyta a másikat, anélkül, hogy később válóperre sor került volna. Erre bizonyítékul szolgálhat az, hogy előfordult olyan válóper, amelyet csak több éves elhagyás után kezdeményezett az elhagyott fél, s az eltűnt házastárs nagyon sokszor nem is került elő. Például egy mezőszentgyörgyi felperes férfi csak azután kezdeményezte, miután a felesége két éve elhagyta. Az eltűnt feleket a vármegyei bíróságok természetesen kerestették, legtöbbször sikertelenül. 1801. K. III. 27, Kondor István és Ladi Sára válópere, VeML, IV. 3. a 1801–1848.

³⁶ TÁRKÁNY 1981. 274.

³⁷ VeML IV. 3. a. Polgári perek 1801–1848. (Az 1801 előtt keletkezett perek kutatása rendkívül nehéz, mivel rendezésük még folyamatban van.) A református levéltári források jegyzékét lásd a dolgozat végén!

³⁸ HUDI 1997. 164.

radt fenn. Az egyházkerületi közgyűlések bejegyzései közül kb. 5 % foglalkozott a válással.³⁹

A következőkben azokat az eseteket elemezzük részletesebben, amelyekről megfelelő adat áll rendelkezésünkre, s amelyek alapján képet kaphatunk a válásról. A táblázatból kiderül, hogy a válóperek száma 1821–1848 között kismértékben emelkedett.⁴⁰

1. sz. táblázat

A válóperek számának alakulása
a Dunántúli Református Egyházkerületben (1821–1848)

	Év	Perek száma
1.	1821–1825	12
2.	1825–1828	12
3.	1829–1834	16
4.	1835–1840	27
5.	1841–1845	23
6.	1848–1845	42
1–6. összesen:		132

Előfordultak olyan esztendők, amikor az egyházkerületi közgyűlésen egyetlen válási ügyet sem tárgyaltak. A legtöbb egyházkerületi békéltetés 1836-ban történt, ekkor 16 esetben hoztak határozatot. Az egyházmegyei közgyűlések jegyzőkönyveiben előfordultak olyan békéltetések, amelyek később nem kerültek egyházkerületi szintre — a konfliktusokat feltehetően menet közben sikerült elsimítani. Egyes esetekben elképzelhető, hogy az 1848 utáni időkben indult meg a válóper. Érdekes, hogy az egyházmegyei és egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvekben szabad királyi városokban történő válóperre vonatkozóan nem találtunk utalást.⁴¹

A válóperek kutatása Veszprém Vármegye területén az 1801 előtti perek esetében nagyon nehéz.⁴² 1780-as években átlagosan egy válópert nyújtottak be a Veszprém Vármegyei Törvényszék elé, majd az 1790-es években ez

³⁹ Ezt az arányt a 1848-as egyházkerületi bejegyzések alapján kaptuk meg. Összehasonlítva a válással kapcsolatos bejegyzéseket, valamint a más, egyházzal kapcsolatos bejegyzéseket.

⁴⁰ Az 1821-es határt a rendelkezésre álló adatok alapján határoztuk meg. Egyházi békéltetések az egyházkerületi jegyzőkönyvek adatai alapján 1821 előtt alig állnak rendelkezésünkre.

⁴¹ Debrecenben, amely a reformkorban szabad királyi város volt. Csak egyszeri papi békéltetési próbát tartottak. MÁTAY 2000. 244–274.

⁴² A Veszprém Megyei Levéltárban a válóperek a polgári perek között találhatóak, együtt más adóssági, örökösödési, becsületsértési stb. perekkel. A polgári perek áttekintésénél segítséget jelentett a Polgári Pereknek Lajstroma 1801–1848, amely a polgári perek bejegyzéseit tartalmazza, és hogy az adott per fennmaradt-e. A polgári perek között a válóperek aránya nagyon kevés, kb. 2 %. Ez az arány a debreceni perek esetében magasabb kb. 10%. Mindkét adat természetesen csak becslés. A debreceni válóperekre vonatkozó arány: MÁTAY 2000. 244–273.

kettőre emelkedik.⁴³ Veszprém Vármegye területén található polgári perek közül a válásra 129 esetben történt bejegyzés 1801 és 1848 között, ebből a konkrét válóperek száma 74, a többi bejegyzés a keresőleveleket tartalmazza.

2. sz. táblázat

A válóperek száma Veszprém vármegye területén 1801–1848

	Év	Perek száma
1.	1801–1805	11
2.	1806–1810	16
3.	1811–1815	17
4.	1816–1820	15
5.	1821–1825	8
6.	1826–1830	2
7.	1831–1835	1
8.	1836–1840	4
1–8. összesen:		74

Olyan keresőlevelek is előfordulnak, amelyek peranyaga nem található az 1801–1848 közötti válóperek között.⁴⁴ Ezek tehát utalások, hogy a válóper megkezdtek, s abbamaradt, vagy csak jóval később folytatták. A 74 válóperből mindössze 62 maradt fenn; az azonban a többi válóperről is kiderül, hogy melyik fél kezdeményezte a válást. Az elemzésnél 55 pert tekintettünk át.⁴⁵

3. sz. táblázat

A válóper kezdeményezői Veszprém vármegye területén (1801–1848)

Sorszám	Kezdeményező	Esetszám
1.	Nő	40
2.	Férfi	34
1–2. összesen:		74

A felperesek 54 %-a nő volt, ami arra utal, hogy a rossz házasságban élő nők abban az esetben, ha helyzetüket kilátástalannak tekintették, férjük esetleg még testi épségüket, életüket is veszélyeztette, végső megoldásként vá-

⁴³ HUDI 1997. 165.

⁴⁴ A Veszprém Vármegye területén található válóperek átnézésének eredeti célja az volt, hogy az egyházkerületi bejegyzések jegyzőkönyveiben megemlített békeltetésekhez megkeressük a polgári peres anyagot is. Ez azonban nem bizonyult túl sikeresnek. Azoknak a pereknek a száma ugyanis, amelyek a jegyzőkönyvek anyagaiban is megtalálhatóak, nagyon kevés.

⁴⁵ A többi per latinul maradt fenn. A vizsgált perek között is előfordul, hogy bizonyos részek latinul íródtak.

lasztották a válást. Az 55 közelebről vizsgálható perről elmondható, hogy közülük 37 református, 15 evangélikus vallású felek, 3 vegyes házasságban élő felek közt zajlott. A felekezetek perek szereplőinek társadalmi reprezentáltságáról akkor tudnánk közelebbit, ha a katolikus szentszéki házassági pereket is ismernénk. Ismereteseek viszont a válóokok:

4. sz. táblázat

A válóokok az 1848 előtti Veszprém vármegyei válóperekben

	A válás okai	Esetszám
1.	Feleség hűtlensége	7
2.	Felesége elhagyta	19
3.	Férj elhagyta	12
4.	Férj erőszakossága	5
5.	Férj hűtlensége	4
6.	Egyéb	8
1–6. összesen:		55

A táblázatból kitűnik, hogy a válóperek többsége (56 %-a) akkor indult, ha valamelyik házaspár ténylegesen elhagyta a másikat, s megcsalatott fél — a saját maga és gyermekei jól felfogott érdekében — jogilag is tisztázni kívánta helyzetét. Az asszonyi vagy férfiúi hűtlenség éppoly kevésbé vezetett váláshoz, mint a férj agresszivitása, kegyetlenkedései. Péter Krisztina és Szőke László válóperéből készített történeti narratíva elsősorban a két fél és a házasságvédő ügyvéd interpretációjára, a pro vagy contra felsorakoztatott írásbeli bizonyítékokra (tanúvallomásokra, vagyonszeírásokra, levelekre stb.) épült.

PÉTER KRISZTINA ÉS SZŐKE LÁSZLÓ HÁZASSÁGA ÉS VÁLÓPERE

Lássuk előbb a házasság történetét! A Kiskunhalason felnőtt Péter Krisztina és a csajági születésű „Nemzetes Vitézlő Szőke László úr”, Veszprém vármegye becsületbeli tisztí ügyésze 1805 januárjában kötöttek házasságot. A menyasszony gazdag, jómódú családból származott. Apja, Péter Ferenc a Kis- és Nagykun Kerület táblabírája volt és az ottani református egyházkerület életében is fontos szerepet töltött be.

Szőke László, a leendő férj szerényebb vagyonú csajági közbirtokosként, fizetés nélküli tisztí ügyészként számíthatott arra, hogy idővel Veszprém vármegye életében befolyásos közéleti szerepet töltött majd be. Miután apja meghalt, testvéreinek gyámja lett, ami átmenetileg jó megoldásnak tűnt, bár később örökösödési vita robbant ki a testvérek között.

A lány a kor szokásainak megfelelően korán, 22 évesen ment férjhez, elsősorban apja kérésére. Péter Ferenc a házasságkötést megvitatta testvérével, Péter Istvánnal, és feleségével, Tóth Judittal, de a döntő szó a családfőé volt, aki levélben értesítette Szőke fiskálist arról, hogy „sok éjjeli 's nappali nyughatatlanságának után”, az „*Úr eránt viseltető (magam részéről különös) szíves hajlandóságunk, mindenek felette pediglen kedves Kristinánk előttünk mint szülei előtt kinyilatkoztatott állandó és tiszta szeretete*” figyelembe vételével, hozzá adja lányát.⁴⁶ A lány is beleegyezett, s hozzáment a nála sokkal idősebb Szőke Lászlóhoz.

Az apai levéllel ellentétben aligha lehetett „állandó és tiszta szeretetről” beszélni, hiszen a házasulandók alig ismerték egymást.⁴⁷ A halasi esküvőn és lakodalmon megjelenő vendégek is tapasztalhatták, hogy a „mennyaszonny szomorú volt, látni lehetett rajta.”⁴⁸

A házasságkötés utáni időszak az otthon megteremtésével indult. A házaspár anyagi gyarapodását nem követhetjük pontosan nyomon, ám jól rekonstruálható, hogy milyen bevételi forrásokra támaszkodtak. A lány családja támogatta a házaspárt, a lány apjától származott vagyon ezt bőségesen fedezte. A fiatal pár életében első komolyabb döntés a házvásárlásánál merült fel. A házasság első éveiben Veszprémben éltek, ez a ház azonban túl kicsinek bizonyult.

1806 márciusában Balháson vettek házat.⁴⁹ Az első évben jól boldogultak. Rögtön a beköltözés után azonban már kisebb nehézségek támadtak. Kocsisuk megbetegedett, s egyre több gond adódott a ménessel is. Ekkor is a lány apja, Péter Ferenc adott segítséget a fiatal házasoknak. A balhási házhoz nagyobb birtok tartozott, a házi és mezei gazdasághoz sok szolgálta tartozott. A ház vásárlásához a feleség apja kölcsönzött pénzt, amelyet a házasok hamarosan visszafizettek.

A lány családjával az ifjú házasok állandó kapcsolatban álltak. Levélben vitatták meg, hogy milyen lovakat, tehenet, vagy milyen zabot vegyenek. A lány édesapja nagyon sokszor utazott hozzájuk. Szőke László mindenben a

⁴⁶ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No. 3. melléklet, 1804. február 1. Péter Ferenc levele Szőke Lászlóhoz

⁴⁷ Az adatok elsődleges forrásai a tanúvallomások és a fennmaradt magánlevelezés.

⁴⁸ A reformkorban a házasságkötések háttérében anyagi megfontolások, az utódok biztosításának vágya állt, a lányok esetében pedig az a tradicionális szemlélet, mely szerint a nő számára az egyedüllét erkölcsi szempontból helytelen.

⁴⁹ Szilasbalhás a reformkorban Veszprém és Fejér vármegye határán álló település volt. Összesen 4 balhási per maradt fenn. Fodor Klára és Kaszás Bálint válópere, amelyet szintén a feleség kezdeményezett. A házasságot 1817-ben kötötték. A válás oka, hogy „...a nevezett alperes...belső hibája és nyomorékosága miatt férji kötelességeinek tellyesítésére...alkalmatlan legyen.” 1820. F. VIII. 77. A másik bontópert a férj, Kacsay Bálint kezdeményezte Gáspár Katalin ellen a nő hűtlensége miatt. 1808. K. III. 29. A harmadik pert Rétesi Mária indította Kósa Mihály ellen, mert férje hűtlenül elhagyta. 1820. R. II. 32. VeML, IV. 3. a. 1801–1848.

segítségére volt: Füredről savanyúvizet hozatott apósának, a hiányzó szer-
számokat a környék legjobb szakemberétől szerezte be.

A házaspár egy gyermeket nevelt: Juditot. A kislány 1805 végén született. Péter Krisztina tisztességgel nevelte, óvta őt. Himlő elleni oltás miatt Pestre is vitték a gyermeket, rögtön a születés után. A férj eleinte feleségére is gondosan vigyázott: 1806 elején, amikor valamilyen nyavalya tört ki Veszprém-
ben, ami majd átterjedt Pápára is, Krisztinát elvitette a városból. A feleség igyekezett nagyon jó gazdaasszony lenni. Apja, Péter Ferenc mindvégig kiállt lánya mellett, s támogatta őt. Többször figyelmeztette lányát: *„amíg itt voltál Halason, minden konyhára valódat ellopta a szolgálód (...) ha jó gazdaasszony lettél volna, akkor nem esett volna meg”*.⁵⁰

Péternek kezdetben nagyon jó kapcsolata volt lányával; tanította, segítette, támogatta lányát és vejét. Amikor később betegsége miatt nem tudott eljönni, kocsisát, szolgálját küldte Balhásra. A lány hamar elsajátította a legfontosabb háztartási ismereteket: szorgalmas és figyelmes gazdasszony lett: többször intézte a birtokkal kapcsolatos ügyeket, levélben kérte apját, hogy küldjön nekik ökröt, hogy szántani tudjanak. A családi-rokoni kölcsönöket mindig visszafizették. A lányból nemcsak jó feleség, hanem gondos gazdasszony is lett.

Szőke László keveset tartózkodott Balháson, munkája miatt nagyon sokat utazott; elsősorban Pestre, Veszprémbe és Pápára. A vármegyei megbízatásokat teljesítette, a helyi református egyházat erejéhez mérten támogatta. Apósa, ki csak „fiam uramnak” szólította, elégedett volt vele, amit házassága elején írt levelében is kinyilvánított: *„Kedves fiam uram, hogy ha a’ Leányomnak kedves fiam uram eránt viseltetett hiveségéről és hajlandóságáról meg nem lettem volna győződve, ha t[ekintetes]. Veszprém vármegye viceispánnya, vagy még annál talán nagyobb személyly lett volna is kedves fiam uram; de ugyan soha a’ leányomat oda nem adtam volna”*.⁵¹

A gondok azonban hamarosan jelentkeztek, s azokat Péter Ferenc jó apához illően megkísérelte elhárítani. A házasság válságának első jelei 1807 nyarán mutatkoztak. Péter Krisztina panaszos levelet írt apjának, akivel szoros kapcsolatban volt (anyjának egyszer sem írt). Elmodnta, hogy férje azzal vádolta, hogy *„én minő kurva vagyok, hogy én most viselössen jöttem meg ismét, a Jutzit nem esmeri gyermekinek... mit csináljak, mi lesz én belőlem, mitsoda élet az ilyen”*?⁵² A következő levelében így kesergett: *„Már nem tűrhetem nem*

⁵⁰ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No. 27. melléklet, 1806. július 3. Péter Ferenc levele lányához, Péter Krisztinához.

⁵¹ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No. 6. melléklet, 1805. március 13. Péter Ferenc levele Szőke Lászlóhoz.

⁵² Péter Krisztina és Szőke László válópere, K. melléklet, 1807. június 18. Péter Krisztina levele apjának.

akarom tovább azt az iszonyu motskot és azt az iszonyu élet[et], nem tudom, mit keljen tsinálnom, kintelen vagyok valami szerentsétleségre vetemedni".⁵³

A feleség már két évvel a házasság után panaszkodott férjére, boldogtalanlannak érezte magát ebben a házasságban. A válást mégis később kezdeményezte, amikor viszonyuk ellenségesé vált. 1809 januárjában Szőke László felszólította apósát: „*Leányához pedig többé semmi közöm, tessék róla gondolkozni*”.⁵⁴ A szót tett követte: Péter Krisztina 1809-ben megelégedve a megaláztatást, egyszerűen elhagyta a férjét. Gyermekai és a maga ruháit összepakolta, s Sárbogárdra szökött. Állítólag ott ruhái egy részét el is adta. Egy ideig Sárbogárdon, rokonainál szállt meg, majd hazautazott. Péter Ferenc 1809 áprilisában írt levelében elfogadta lánya álláspontját és támogatta a válás gondolatát.

A helyzet komolyra fordult, s ezen a férj is elgondolkozott, s tett egy békülési kísérletet. Levelet írt feleségének:

„*Hit és Törvény szerint való Feleségem!*
(...) *Ne engedjed azért magadat, engemet, és ártatlan gyermekinket (kinek árnyékát és érette vérző szívem emlékezete tsokolgatja) az irigykedve gunyoloknak és az ég alatt és föld felett található kárhóztatók nyilainak czélul ki tenni: és olly kész és érzékeny szívvel repülj kebelében igaz szíved és híved felének, mint a' mellel az tégedet óhajt; és ne kényszsritsen mostan botlásodat s eltűrő férjedet magát és házárt olly változás alá botsátani, mellelnek még valaha, de később meg- és vissza-térésed véld és ártatlan gyermekünkkel is keserü és inséges poharait kóstoltassa*”.⁵⁵

A férj szerette volna, ha felesége meggondolja magát, s újra láthatja gyermekét, akiről azt állították, hogy „*a' kis leánya az atyát igen nagyon szerette, valamint az édes attya is különösen kedvezett neki*”.⁵⁶ A férj próbálkozása nem sikerült, az asszony hajthatatlan maradt.

Péter Krisztina 1810-ben benyújtotta a válókeresetet azzal az indoklással, hogy apai hatalom alatt élve kötött házasságot, mely szerencsétlennek bizonyult. A keresetlevél szerint a férj „*fajtalan búja életével 's paráznságával a' felperesnek lelki testi utálattyára 's undorodására az házasságot*” megfertőzte⁵⁷, vele kegyetlenkedett és mocskolódott.⁵⁸

⁵³ Péter Krisztina és Szőke László válópere, L. melléklet, 1807. július 10. Péter Krisztina levele apjának.

⁵⁴ Péter Krisztina és Szőke László válópere, N. melléklet, 1809. január 21. Szőke László levele apósának.

⁵⁵ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No. 15. melléklet, 1809. május 30. Szőke László levele Péter Krisztinának.

⁵⁶ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No 1. tanúvallomások.

⁵⁷ VeML IV. 3. a. P. IV. 48. Péter Krisztina és Szőke László válópere, A. melléklet, keresőlevél.

⁵⁸ A válóperek leggyakoribb oka a házasságtörés, valamint a „hütlenn elhagyás” volt. Az elhagyás még a XIX. században is a legegyszerűbb menekülési útnak számított a boldogtalan házasságból. Az elhagyás nagyon sok esetben azt jelentette, hogy a felesége egyben hűtlenkedett is, de erre bizonyítékot csak ritkán találtak. Nagyon gyakori oknak számított a családon belüli fizikai erőszak is, amelyet a 19. században még nem szankcionáltak. A válóperek információér-

Tanúvallomások egyértelműen bizonyították Szőke László hűtlenségét.⁵⁹ Elsősorban a ház körüli szolgálókat szemelte ki magának. Szolgálólányok egész hada mesélte el, hogyan próbálta őket Szőke László az ágyába csalogatni: „*le tsalván őtet a pintzébe borért, ottan a' tanut, mint még akkoron hajdon leányt, erővel le akarván nyomni, huzta-vonta*”, „*erőszakosan a' fajtalan testi kívánságnak véle leendő elkövetésére kényszerítette, 's le nyomni akarta, Simonyi Juli szolgálót is*”, sőt „*meg oldott gatyával a tanura reá is feküdt*”.⁶⁰ A tanúk sora azonban elsősorban a házasságtörésre szolgáltatott bizonyítékot: így elmondták, hogy a „*Szalma kazalok mellett meg akarta szeplősíteni, sárbogárdi Mészelyné asszonyságnak szolgálóját*”. A legtöbb asszony azonban azza utasította vissza, hogy „*asszonyi természetes tisztulás lévén*”. A lányoknak mindig ígért valamit; kesztyűt, pénzt vagy egyéb kisebb vagyontárgyat. A tanúvallomásokból kiderül, hogy összesen 23 nála szolgáló lánnyal próbálta feleségét megcsalni.

A feleségével többször kíméletlenül bánt, „*kiméletlen kurvázta, szajházta, naponként a' házától a pokolba igazgatta*.” Előfordult, hogy feleségét ebéd közben a széket felkapva megfenyegette, vagy idegenek előtt megalázta.

A szövegek alapján állítható, hogy a tanúk meglepő nyíltsággal és őszinteséggel beszéltek a történekről. Alaposan szemmel tartották egymást, minden apróságot megjegyeztek, ami a birtokon történt. A tanúk hozzáállása a félrelépésekhez nagyon változó; elsősorban Péter Krisztinát sajnálták, akit mindenki becsületes asszonynak ismert meg; „*egy tiszta életű és jámbor erkölcsű asszonyság volt*.” A cselédek tisztelték, sőt jóindulatát kihasználva meg is károsították. Egy alkalommal, amikor Halasra ment, szakácsnéja minden konyhaeszközét ellopta.

A férj félrelépéseinek végül meg lett az eredménye; törvénytelen gyermeke 1810 augusztusában született meg Ozorán a ház szakácsnéjától.⁶¹ Szőke László a nőt, Haltpauer Teréziát mindenféle ígérettel csábította el, amiket azonban nem teljesített. A férfi miután megtudta, hogy a nő terhes, Ozorára költöztette, ahol egy 55 éves asszony fogadta be, s ápolta. Szőke László az

téke nagyon jelentős, hiszen a reformkorban az egyetlen tömegesen fennmaradt dokumentum, amely olyan magánéleti konfliktusokról tudósít, amelyek a nyilvánosság előtt ritkán jelentek meg. A fizikai erőszak leggyakrabban a feleség ellen irányult.

⁵⁹ A férfiak közül többen kezdeményeztek válást a feleség hűtlenkedése miatt. Ez azt bizonyítaná, hogy a férfiak hűségesebb típusúak lennének, mint a nők. Valószínű azonban, hogy a férjek félrelépése sokkal elfogadottabb volt a 19. század elején. A válóperek alapján különbséget lehet tenni a férfiak és a nők házasságtörései között. A férfiak módszerei sokkal elfogadhatatlannabbak voltak: általában otthon történt a házasságtörés, s legtöbbször több nő neve is előkerült. A nők esetében lényegesen kevesebb férfiről van szó, s a nők az otthonon kívüli helyeken csalták meg férjeiket. Több esetben előfordult, hogy a szeretői viszonyból törvénytelen gyermek is született. A házasságtörés bizonyítása nagyon nehéz volt, legtöbbször csak a hűtlenség gyanúja merült.

⁶⁰ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No. 1. tanúvallomások.

⁶¹ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No. 11. melléklet, anyakönyvi kivonat, Ozora.

ottani orvost pénzzel megvesztegetve arra kérte, hogy fogadják be a nőt, mintha „gyomor görcsös” lenne. Zsombori Katalin, az asszony, aki végül a házába fogadta a terhes nőt, csak később szembesült azzal, hogy valójában itt terhességről van szó. Szőke László az asszonyt többször meglátogatta, s sokat beszélgettek. A tanúk elmondása szerint a férfi törődött a törvénytelen gyermekével is. Az asszony azonban már kevésbé, *„mihelyest a gyermekagybul felgyogyulhat, azonnal ismét Szőke László úrhoz vissza szándékozik menni, hogy az eszendeit kiszolgálhassa és tölthesse: azért tehát az ártatlant nem is szoptatja és már a’ mellét el is szorította, hogy mentül előbb elapadjon a teje.”*⁶²

Haltpauert Theréziáról környezete sem volt jó véleménnyel. Korábban Székesfehérváron szolgált, ekkor *„hózzája sokféle legények jártak, sött az egyik nála több ízben is ott hált”*.⁶³ Miközben Szőke Lászlónál szolgált akkor is legényeket fogadott, egy ízben pedig az odaérkező katonákkal nagyon barátságosan bánt. Ezek a tények valamennyire Szőke László mellett szólnak, de az anyakönyvi kivonat Szőke László nevét tünteti fel apaként, ami egyértelmű bizonyíték.

A VÁLÓPER VÉGE

A válópert 1810 decemberében nyújtották be a Veszprém vármegyei törvényszékhez. A törvényeknek megfelelően Péter Krisztina Szép Ábrahám személyében egy kitűnő „válóperes” ügyvédet kapott, aki már nagyon sok pernél bizonyította rátermettségét és ügyvédi gyakorlatát. A válóper okai ekkora már mindenki előtt ismertek voltak.

A pert több körülmény is nehezítette. Már a papi békéltetések is különböző bonyodalmakat okoztak, ugyanakkor Szőke László ellen más perek is folytak. Az atyai örökség miatt testvérével, Szőke Zsigmonddal pereskedett, a Péter családdal pedig a hozomány miatt keveredett vitába. A vármegye több tanú hamis tanúzásra kényszerítésének vádjával 1808-ban indított ellene keresetet.

1811 májusában Péter Ferenc levelet írt a vármegyéhez, amelyben mielőbb kéri, hogy minden ingó és ingatlan vagyonát, valamint a hozományként odaadott dolgokat Szőke László adja vissza. Szőke László balhási birtokára kimentek a vármegye emberei, s összeírták Péter Krisztina vagyonát. A férj azonban nem akart visszaadni semmit. Arra hivatkozott, hogy felesége már minden vagyonát elvitte.

A Péter Krisztina levelében megfogalmazott sérelmek a per folyamán mindvégig kellően megalapozottnak bizonyultak. A házasságtörés bizonyításában elsősorban a tanúvallomásokra támaszkodtak. Nem mindegyik tanú mert nyíltan beszélni. Azt várnánk például, hogy a dajka, aki másfél évig

⁶² Péter Krisztina és Szőke László válópere, D. melléklet, tanúvallomások.

⁶³ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No 10. melléklet, tanúvallomások.

szolgált a háznál, s mindenhova elkísérte a családot, minden apró részletet feltár a törvényszék előtt. Ehelyett visszafogottan nyilatkozik. Megértést tanúsít az asszony iránt, ugyanakkor védi a férjet, aki szerinte feleségével mindig illedelmesen bánt.⁶⁴

A bírói mérleg serpenyője a feleség családja felé billen. Utasítják Szőke Lászlót, hogy adja vissza Péter Krisztina minden vagyonát, amit meg is tesz. Az elválasztásról szóló ítéletet végül 1814-ben mondta ki a veszprémi törvényszék.

Péter Krisztina válás után valószínűleg apjánál maradt Kiskunhalason. Amikor a válást kimondták, még nagyon fiatal volt, így valószínűleg ismét férjhez ment. Szőke László a per lezárulta után viszonylag rövid időn belül elhunyt, mert 1817-ben a volt felesége már gyermeke számára követelte a hátrahagyott vagyont.

TANULSÁGOK

A „gyülölt házasságban” élők peres eljárása a „szent kötelék alóli feloldozást” célozta.⁶⁵ A vármegyei törvényszéken indított válóperek szinte mindig válással végződtek. A rossz házasság felbontása lehetőséget adott az átlagembereknek, hogy akarataknak megfelelően döntsenek a boldog és a boldogtalan házasság között. A válóperek kis száma azt mutatja, hogy erre nagy döntésre csak kevesen szánták el magukat.

A válást, a válóperhez való vizont a kor mentalitása is meghatározta. A papi békéltetések, a vármegyei bírák, a házasságvédő ügyvéd működése mind-mind jól tükrözik, hogy a törvény ugyan megengedte a válást, de csak igen indokolt esetekben. A válóper indítása ritka, szokatlan lépésnek tűnt, s azzal a kockázattal járt, hogy a végén egyik fél sem lehet teljesen tiszta a közvélemény előtt. A közvetlen társadalmi környezet negatív hatásai ellen nemegyszer lakhelyváltoztatással védekeztek.

A hosszas jogi procedúra megnehezítette az elválni szándékozó felek helyzetét, s mindkét fél számára anyagi hátrányokkal járhatott. Az ügyvédek, a törvényszék bíráinak érvelése is azt a szemléletet erősítette, hogy a válás csak kivételes esetekben lehetséges, és semmiképpen sem követendő példa.

Péter Krisztina számára a válás a személyi szabadság biztosításával a korai újrakezdés lehetőségét és esélyét teremtette meg.

⁶⁴ Péter Krisztina és Szőke László válópere, No. 9. melléklet, tanúvallomások.

⁶⁵ 1844. évi tavaszi közgyűlés, No. 14. Pintér Julianna keresőlevele.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Az alábbiakban a Veszprém megyei törvényszék előtt a XIX. század első felében folyó válóperek jegyzékét tesszük közzé a további kutatások megkönnyítése végett. Minthogy a korabeli irattári rend a felperesek betűrendjén alapult, a perkezdet éve, a per irattári jelzete (pl. A. II. 12.) és a peres felek neve elegendő eligazítást adhat ahhoz, hogy az adott pertest a többféle iratsorozatban azonosítható, visszakereshető legyen. A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában őrzött egyházmegyei és egyházkerületi jegyzőkönyvének teljes feltárására, az iratok (ügyek) különböző hierarchikus szinteken történő tükröződésének megállapítása további kutatásokat igényel, így itt iratjegyzék közlésétől eltekintettünk.

Veszprém Megyei Levéltár (VeML), Veszprém
IV. 3. a. Veszprém Vármegye Törvényszékének iratai
Polgári perek 1801–1848

1813 A. II. 12.	Antos Zsuzsanna és Biró Péter válópere
1801 B. I. 4.	Bogárdi Volfgang és Ballay Judithka válópere
1805 B. II. 14.	Bende Pál és Kasza Éva válópere
1803 B. III. 40.	Budai Elisabetha és Timár Josephus válópere
1811 B. III. 41.	Biró Fereenc és Ferentz Éva válópere
1813 B. III. 43.	Bartos Pál és Farkas Zsuzsanna válópere
1817. B. IV. 57.	Büky Péter és Borbély Anna válópere
1825. B. IV. 60.	Badicz István és Beretczky Krisztina válópere
1825. B. V. 72.	Bernáth Ferenc és Kálmán Erzsébet válópere
1812. C. II 17.	Cseter János és Szilos Erzsébet válópere
1805. F. II. 13.	Fehér Katalin és Borsos Pál válópere
1807. F. II. 18.	Fejes Mihály és Ságfi Éva válópere
1811. F. VI. 53.	Ferentzi Anna és Király Dávid válópere
1820. F. VIII. 77.	Fodor Klára és Kaszás Bálint válópere
1820. F. X. 103.	Fodor Mihály és Boka Éva válópere
1815. F. X. 104.	Foth János és Miller Éva válópere
1806. G. I. 9.	Galambos Erzsébet és Csornay József válópere
1811. H. I. 9.	Horváth János és Szalay Sára válópere
1812. H. 10.	Horváth István és Keresztury Julianna válópere
1805. H. III. 39.	Horváth Zsófia és Pető Gábor válópere
1837. H. VI. 93.	Horváth József és Födrös Eszter válópere
1819. J. II. 15.	Jónás István és Bán Sára válópere
1832. J. IV. 35.	Jobbágy József és Barabás Eszter
1815. J. IV. 37	Iszés Anna és Söth Mihály válópere
1801. K. I. 1.	Kecskés Erzsébet és Németh Iván válópere
1807. K. III. 27.	Kondor István és Ladi Sára válópere
1808. K. III. 29.	Kacsay István és Gáspár Katalin válópere
1812. K. VI. 78.	Kakas Erzsébet és Handl József válópere
1822. K. VII. 93.	Kis Éva és Putka János válópere
1822. K. 12. 171.	Kotzor István és Gibitzer Marinka válópere
1807. L. I. 3.	Lukáts Péter és Jezerintzky Katalin
1810. L. I. 5.	Lutzó Katharina és Pap József válópere
1810. L. I. 10.	László Imre és László Katalin válópere

1839. L. III. 36. László Sára és Laky János válópere
 1801. N. I. 1. Németh Erzsébet és Ketsödy István válópere
 1820. N. II. 27. Nagy Elizabeth és Berey Mihály válópere
 1811. N. II. 33. Nemes Éva és Iklody János válópere
 1837. N. V. 104. Német Éva és Vajda Pál válópere
 1801. P. I. 1. Pósa Péter és Bakos Sára válópere
 1816. P. IV. 47. Pápay Mihály és Rák Julianna válópere
 1810. P. IV. 48. Péter Krisztina és Szőke László válópere
 1811. P. IV. 49. Prépost Julianna és Szabó István válópere
 1812. P. IV. 50. Pápay István és Gyömörei Kata válópere
 1807. R. II. 23. Ruzsás Judit és Kis István válópere
 1817. R. II. 31. Rósas Alexander és Györffy Rosalia válópere
 1820. R. II. 32. Rétesi Mária és Koszi Mihály válópere
 1825. R. III. 45. Rukk Erzsébet és Fazekas Mihály válópere
 1806. S. II. 20. Szecsödy Mihály és Gámai Éva válópere
 1815. S. III. 41. Sandl Samu és Tóth Elizabeth válópere
 1809. S. IV. 66. Szita Petri Teréz és Szentés Sámuel válópere
 1817. S. V. 89. Szalay Domonkos Elizabeth és Mészáros János válópere
 1825. S. VII. 105. Szabó József és Markus Susanna válópere
 1811. S. IX. 151. Sebestyén Lidia és Kis Sámuel válópere
 1840. S. 18. 311. Szél Judit és Érsek Ferentz válópere
 1808. T. I. 22. Tóth Julianna és Raksány József válópere
 1819. T. II. 31. Tokos Susanna és Kovács András válópere
 1824. S. III. 42. Tóth István és Szalóki Judit válópere
 1801. V. I. 1. Völgyi Pál és Csók Sára válópere
 1813. V. III. 17. V. Csizmadia Pál és Kovács Elizabeth válópere
 1818. V. III. 23. Vecsey Julianna és Hagymássy Luda válópere
 1810. V. III. 24. Velegi Mihály és Adorján Susanna válópere
 1817. V. III. 30. Vas Katalin és Szabó István válópere

Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (DREL), Pápa

- I. 1. a. A református egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyvei 1821–1848
 I. 1. b. A református egyházkerület közgyűlésének iratai 1821–1848
 II. 197. a. Őrségi Helvét Hitvallású Egyházmegye Jegyzőkönyve 1828–1851
 II. 217. a. Veszprémi Helvét Hitvallású Egyházmegye Jegyzőkönyve 1832–1838
 II. 217. a. Veszprémi Helvét Hitvallású Egyházmegye Jegyzőkönyve 1839–1848

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABBOT 1993 = ABBOT, Mary: *Family Ties. English Family 1540–1920*. London
 BUCSAY 1980 = BUCSAY Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Budapest
 COPLEY 1992 = COPLEY, Antony: *Sexual Moralities in France, 1780–1980. New Ideas on the Family, Divorce, and Homosexuality. An Essay on Moral Change*. London

- FAIRBURN 1999 = FAIRBURN, Miles: *To Count or Not To Count?*. In uő. *Social History, Problems, Strategies and Methods*. London, 1999. 145–176.
- FLOUD 1984 = FLOUD, Roderick: *Quantitative History and People's History: Two Methods in Conflict?* *History Workshop*, 17, Spring 1984. 112–121.
- GYÁNI 1997 = GYÁNI Gábor: *A mindennapi élet mint kutatási probléma*. = *Aetas*, 1997. 1. szám 151–161.
- HUDI 1997 = HUDI József: *Egy pápai válóper története a 18. századból*. = Nagy Bea–S. Sárdi Mariann (szerk.): *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotó művészetben*. Budapest, 1997. 164–170.
- ECKHARDT 2000 = ECKHARDT Ferenc: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest
- FÉNYES 1841 = FÉNYES Elek: *Magyar országnak 's a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*. Pest
- GUZZETTI 1998 = GUZZETTI, Linda: *Separations and Separated Couples in Fourteenth-century Venice*. = Trevor Dean (ed.): *Marriage in Italy 1300–1650*. Cambridge, 1998. 249–276.
- OZMENT 1983 = OZMENT, Steven: *When Fathers Ruled: Family Life in Reformation Europe*. Cambridge
- RODERICK 1980 = RODERICK, Philip: *Family Breakdown in Late Eighteenth-century France. Divorces in Rouen 1792–1803*. Oxford
- RODERICK 1991 = RODERICK, Phillips: *Untying the Knot. A Short History of Divorce*. Cambridge
- KINGDON 1991 = KINGDON, Robert M.: *Adultery and Divorce in Calvin's Geneva*. London
- KISS 1999 = KISS Réka: *Matrimonális causák a küüllői református egyházmegye jegyzőkönyveiben. Házasság és válás egy 17. századi erdélyi egyházmegyében*. = Kósa László (szerk.): *Fiatal egyháztörténészek kollokviuma*. Budapest, 1999. 41–59.
- LEVI 2000 = LEVI, Giovanni: *A mikrotörténelemről*. = Sebők Marcell (szerk.): *Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok*. Budapest, 2000. 127–146.
- LÜDTKE 1995 = LÜDTKE, Alf: *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton
- MAZA 1993 = MAZA, Sarah: *Domestic Drama and the Social Contract*. = Uő.: *Private Lives and Public Affairs. The Causes Celebres of Prerevolutionary France*. Berkeley and Los Angeles, 1993. 263–311.
- MÁTAY 2000 = MÁTAY Mónika: *Barta Gergely contra Zefer Mária: egy XIX. századi debreceni válóper dilemmái*. In Bódy Zsombor–Mátay Mónika–Tóth Árpád (szerk.): *A mesterség iskolája*. Budapest, 2000. 244–274.
- MÁRKUS 1901 = MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár 1000–1895*. Budapest
- MELEGH 2000 = MELEGH Attila: *Házasságtörés Halason a 17–18. században*. = Faragó Tamás–Őri Péter (szerk.): *A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének 2000. évi történeti demográfia évkönyve*. Budapest, 2000. 266–291.
- NÉMET 1999 = NÉMET László Sándor: *A házi szövetség felbontása, avagy Pálóczi Horváth Ádám házassági bontóperének rövid summázata*. = *Holmi* 1999. 6. szám 748–754.

REVEL 2000 = REVEL, Jacques: *A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása*. = Czoch Gábor- Sonkoly Gábor (szerk.): *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Debrecen, 2000. 51–70.

SCOTT 1988 = SCOTT, Joan W.: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. = Uő.: *Gender and Politics of History*. New York, 1988. 28–50.

STONE 1977 = STONE, Lawrence: *The Family, Sex and Marriage in England 1500–1800*. London

STONE 1992 = STONE, Lawrence: *Road to Divorce. England 1530–1987*. Oxford

STONE 1993 = STONE, Lawrence: *Broken Lives. Separation and Divorce in England 1660–1857*. Oxford

SZÍJÁRTÓ 1996 = SZÍJÁRTÓ M. István: *Mi a mikrotörténelem?* = *Aetas* 1996. 4. szám 157–182.

TÁRKÁNY 1981 = TÁRKÁNY Szűcs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest

TÓTH 1848 = TÓTH Lőrinc: *Ügyvédi állapotok. Röpirat ügyvédi érdekekben*. Pozsony

VINKLER 1927 = VINKLER János: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig*. Budapest

SUMMARY

GEORGINA KASZA

„What a life this is!”

Krisztina Péter vs. László Szőke

The story of a divorce case from the 19th Century

Until 1731 and then from 1786 divorce cases of protestants were conducted by ecclesiastical courts. After 1786 – on the basis of the Letters-Patent issued by Joseph II. – county courts of justice passed judgements too in certain cases. In the 1780s there was one, in the 1790s there were two divorce cases argued on the average. From 1801 to 1848 there were 129 actions entered but only 74 of them were argued.

54 per cent of the petitioners were women. Most of the actions were entered after one of the parties had deserted the other and the deserted one wanted to legally underlie the fact of disloyalty.

With the help of a divorce case conducted from 1810 to 1814 the case study explores the marriage story of a reformed landed noble man, László Szőke. Due to the disloyalty of her husband, the young 27 years old reformed wife entered the action and won the case. Through divorce she created the possibility of a new start for herself.